

NOVA POVIJEST ŠĆAVET(ANSK)A

(Vuk-Tadija Barbarić, *Nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lektionara*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2017.)

Na vremenskoj su lenti unutarnje i vanjske povijesti hrvatskoga književnoga jezika od osobite važnosti 15. i 16. stoljeće. U razdoblju značajnih političkih i kulturnih previranja, kucajući na velika vrata novoga vijeka, noseći iz razdoblja svojega djetinjstva što zahvaća godine od 10. do 15. stoljeća (usp. Brozović 1973, 1978), uz latinski kao *prvi jezik* hrvatske pismenosti, hrvatskokrvenoslavensku popudbinu i čakavski književnojezični izričaj, s njihovim jasno naznačenim, i različitim, ulogama u glagoljaškome i latinaškome sociolingvističkome kompleksu¹,

hrvatski je književni jezik tijekom 16. stoljeća dospio funkcionirati kroz čitav niz pokrajinskih književnosti među kojima su, zaključio je Stjepan Damjanović (2014), glagoljaška-sjevernočakavska, kajkavska, dubrovačka, slavonska i hrvatska književnost u Bosni. Njima se pridružuje književnojezična koncepcija hrvatskih reformatora – istovremeno utemeljena na hrvatskoj crkvenoslavenskoj tradiciji te na govorima čakavskoga i štokavskoga narječja (uz moguće evociranje kajkavskoga), odnosno na knjiškosti oblikovanoj iz njihove zalihe. Ona je

¹ Što uostalom pokazuju prve glagoljicom i latinicom, odnosno hrvatskim crkvenoslavenskim i hrvatskim čakavskim književnim jezikom tiskane knjige s kraja 15. stoljeća – s jedne strane *Prvotisak misala* (22. veljače 1483.), a s druge *Lekcionar Bernardina Splićanina* (12. ožujka 1495.).

zapravo rezultat djelovanja mnogih prevoditelja i redaktora koji su, prevedeni Stipanom Konzulom i Antonom Dalmatinom, *pomagali* egzilsku urašku tiskaru.² Budući da se vanjska i unutarnja povijest hrvatskoga književnoga jezika zasnivaju na pisanim djelima, iako veza s usmenom (narodnom) književnošću ne mora biti (i nije) prekinuta, za svakoga je stručnjaka – filologa – presudno susretanje s reprezentativnim djelima hrvatskih predstandardnih i standardnojezičnih razdoblja. Među njima posebno mjesto zauzimaju djela bogoslužne i crkvene književnosti – misali, brevijari, obrednici, prijevodi *Biblije* i, dakako, leksionari. Upravo se potonjima, osobito leksionarima iz 14/15. i 16. stoljeća, bavi nova knjiga Vuk-Tadije Barbarića koju u nastavku imamo predstaviti – navlastito kao sadržajem obogaćenu i širemu krugu čitatelja prilagođenu doktorsku disertaciju autora

iz 2015. godine, a najzad i kao desetljećima čekanu znanstvenu monografiju koja, uvažavajući svoje prethodnice, napose knjigu *Šest stoljeća hrvatskoga leksionara* Jerka Fućka iz 1975. godine, na posve nov način pristupa tumačenju hrvatskih vernakularnih leksionara, uvažavajući postavke mlađih, ali i tradicionalnih jezikoslovnih (i filoloških) disciplina – povijesne sociolingvistike i tekstologije, uvodeći u pitanje geneze te u razgrantu mrežu odnosa među tekstovima koji sačinjavaju hrvatsku leksionarsku tradiciju mogući *ključ tumačenja*.

U uvodnim poglavljima knjige (str. 3–15) autor pristupa pojašnjavanju istraživačkih metoda, ciljeva i hipoteza, opisu korpusa, ali i izvora iz kojih je potekla inspiracija za bavljenje zadanom temom, i to kroz aktiviranje filtara povijesne sociolingvistike i tekstologije. Tumači kako je, radeći na projektu MZOS-a Starohr-

² Danas je, isto tako, potreban tim stručnjaka za istraživanje jezičnoga *složenca* hrvatskih protestantskih izdanja koji je sa srednjovjekovnom tradicijom povezan čvrstim nitima, no višestruko isprepletenima. Pripremajući pretiske izvornika – glagoljskoga *Novoga testameta* i *Artikula* – s uređenim latiničkim prijepisom i usustavljenim popisom razlika prema odgovarajućim ćirilskim izdanjima, suradnici okupljeni na projektu „Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća” (Mateo Žagar, voditelj, Stjepan Damjanović, Tanja Kuštović, Ivana Eterović, Blanka Ceković, Vera Blažević Krezić) nastoje utvrditi mjesto protestantske koncepcije u vertikali povijesti hrvatskoga književnoga jezika, ali i u presjeku šesnaestostoljetnoga jezičnoga stanja (kao vremena *dezintegracije, previranja*), i to bavljenjem pitanjima izmjene načela njihove jezične koncepcije pod utjecajem predložaka, ali i jasnih stavova priređivača, rasvjetljavanjem problema čakavske osnovice (srednjoistoarske i/ili dalmatinske), štokavskoga naslojavanja i njegova uklanjanja, crkvenoslavenskih utjecaja kao i utjecaja *tekstova prvaka* vernakularne (crkvene) pismenosti – naših srednjovjekovnih latinskih i ćirilskih, čakavskih i štokavskih leksionara.

vatski rječnik, započeo s transkripcijom dijelova *Lajpciškoga* i *Dubrovačkoga lektionara*, rukopisnih tekstova iz 16. stoljeća, što je postupak koji ga je doveo do primjera i pokazatelja nesuglasnih sa zaključcima naknadno zatečenima u znanstvenoj (filološkoj) lektiri o hrvatskim lektionarima, a posredno i do novih znanstvenih spoznaja. Nadalje u uvodnim se poglavljima čitatelj upozna s temeljnim određenjem lektionara kao knjige koja sadrži starozavjetne i novozavjetne sveto-pisamske odlomke (perikope) namijenjene čitanju na misi, no važno je dodati – određenim redom kroz liturgijsku godinu. Misal pak kao temeljna liturgijska knjiga objedinjuje tri polazišne knjige najstarije liturgije – *Sacramentarium* (knjiga molitava), *Antiphonarium* (knjiga pjesama), *Lectionarium* (knjiga biblijskih čitanja) za koje Vuk-Tadija Barbarić (str. 7) ističe kako u europskome kasnome srednjemu vijeku, unutar kojega motrimo i glagoljaški sociolingvistički krug, ipak nisu nestale, nego su primjerice postale dijelom *paraliturije*, što napose mogu potvrditi hrvatski vernakularni lektionari – zvani *šćavetima* ili *slavetima* – diljem latinaškoga i glagoljaškoga područja. Njihov se tekst običavao čitati nakon latinskoga ne bi li se vjernicima pomoglo u razumijevanju pročitanoga, a sadržaj im je fiksiran nakon Tridentskoga kon-

cila kada su izdani *Rimski brevijar* (1568) i *Rimski misal* (1570). Među autorovim su se prstima našle stranice brojnih naslova posvećenih rimskoj liturgijskoj tradiciji i lektionarima (npr. C. Folsom, L. Dobszay, R. De Zan, A. Nocent, A. Adam, J. Baudot, P. Pecklers i dr.). Apsolvirajući ih, sažeto nam predočuje *mjesta i misli* bez kojih ne bismo mogli valjano pratiti nastupajuća poglavlja knjige. Najprije o različitu funkcioniranju sveto-pisamskoga teksta u *Bibliji* i nekoj liturgijskoj knjizi, a onda o trima metodama označavanja redosljedna čitanja: prva predstavlja *Bibliju* kao lektionar, druga podrazumijeva da je kod svake lekcije naznačen početak i završetak perikope, a treća nudi knjigu u kojoj su utvrđenim redosljedom ispisane perikope čitane tijekom liturgijske godine.

Nakon uvodnih napomena slijedi poglavlje posvećeno razradbi teorijsko-metodoloških polazišta (str. 17–29). Ondje se definira povijesna sociolingvistika kao disciplina koja nudi valjane metode i postupke za analizu varijanata jednoga teksta, što je za hrvatsku lektionarsku tradiciju važno pitanje. Budući da su motreni izvori mahom nastali u 15. i 16. stoljeću, autor se referira – kako je istaknuto u uvodnim napomenama – na onodobnu jezičnu situaciju unutar hrvatskoga narodnoga prostora koja se, prema Milanu Mihaljeviću (2011), može (makrosociolingvi-

stički) odrediti kao latinsko-slavenska dvojezičnost sa slavenskom triglosijom. U okviru makrosociolingvistike i mikrosociolingvistike Vuk-Tadija Barbarić posebno naglašava autore i pristupe koji se bave nastajanjem dokumenata (izvora) povezujući ih, kao *zapise vremena*, s društvenim procesima, odnosno vrijednostima odraženima u njihovu obliku i sadržaju. Postupak rekonstruiranja geneze hrvatskih lekcionara u obzoru je (povijesne) sociolingvistike, ali počiva na tekstologiji. Nadalje čitatelj saznaje o dvojbnoj poziciji pisanoga jezika unutar lingvističkih istraživanja, a pojašnjeno je i pitanje diglosije/dvojezičnosti, za hrvatsku lekcionarsku tradiciju također vrlo važno. Spomenutu tekstologiju autor stavlja u službu utvrđivanja jezičnih slojeva hrvatskoga lekcionara, napose najstarijega, koje se ima postići prepoznavanjem i opisivanjem kontaminacija, odnosno miješanja iz različitih izvora (crkvenoslavenskih, latinskih, talijanskih). Autor analizi podvrgava tekstnu građu šest hrvatskih vernakularnih – rukopisnih i tiskopisnih, čakavskih i štokavskih, latinskih i ćirilskih – lekcionara među kojima su: *Lekcionar Bernardina Splićanina*, *Dubrovački dominikanski lekcionar*, *Lajpciški lekcionar*, *Odlomak Korčulanskoga lekcionara*, *Zadarski lekcionar* i *Ranjinin lekcionar*. Međutim oni sačinjavaju tek uži korpus

čija se posebnost ogleda u činjenici da je njihova tekstna građa prilagođena računalnomu pretraživanju. Za potrebe je ove knjige ipak oblikovan i širi korpus, koji nije moguće u cijelosti računalno pretražiti(va)ti, a čine ga – uz preostale hrvatske lekcionare (*Zborovčićev*, *Andriolićev*, *Bandula-vičev* i *Kašićev*) – brojni crkvenoslavenski, latinski, talijanski, španjolski i njemački izvori. Na prikupljenoj je građi, među ostalima, provedena analiza imena, mahom toponima, putem koje su vrlo uspješno ispitani procesi formiranja hrvatskih lekcionara, a potom je oslikana mreža odnosa koju među sobom razvijaju. Kombiniranje kvalitativne i kvantitativne metode, oprimjereno analizama provedenima u ovoj knjizi, možemo istaknuti kao pouzdan i uspješan jezičnoistraživački model.

Naredno je poglavlje knjige usredotočeno na opisivanje složene društveno-povijesne i jezične situacije hrvatskoga narodnoga prostora tijekom 15. i 16. stoljeća (str. 31–45), s isticanjem sociolingvističkih posebnosti glagoljaškoga područja, ali i južnočakavsko-štokavskoga kompleksa, napose dubrovačke jezične situacije kakvu zatječemo na pragu novovjekovlja. Budućim je istraživačima zadanoga razdoblja i korpusa, gotovo bez obzira na profilaciju, korisna i važna preciznost kojom autor elaborira *vernakular* i *vernakularnu pismenost*, dajući navedenim

terminima prednost u odnosu primjerice na termin *narodni jezik*.

Četvrto nas poglavlje vodi kroz povijest istraživanja lekcionara u hrvatskoj jezičnoj kulturi (str. 47–60). Ondje se popisuju autori i studije, pa prva kritička izdanja u okviru kojih se pripremaju transliteracije i transkripcije lekcionarskih tekstova, poduzimaju prve tekstološke (filološke) i kulturološke analize, iznose pretpostavke o njihovu nastajanju, isprva na crkvenoslavenskim osnovama (A. Leskien 1881), odnosno izravnim prevođenjem s latinskoga predložka (T. Maretić 1885. o *Bernardinovu lekcionaru*). Kvaliteta se predočena sadržaja ogleda u isticanju prednosti i nedostataka, ispravnih i manje ispravnih zaključaka koje su, pokušavajući odgovoriti na pitanja o formiranju i jezičnoj naravi hrvatskih lekcionara, iznosili dosadašnji istraživači problematike. Među njima se posebno istaknuo Milan Rešetar stoga što je od kraja 19. stoljeća pa do sredine 20. stoljeća sustavno istraživao *šćavtansku* tradiciju – bilo da je pripremao izdanja *Ranjinina* i *Zadarskoga lekcionara* bilo da se bavio jezikom *Odlomka Korčulanskoga lekcionara*, *Zadarskoga*, *Bernardinova* i *Ranjinina lekcionara* ili da je pisao o dubrovačkim prijepisima *Bernardinova lekcionara*. Najstariji su istraživači začeli danas prevladanu pretpostavku o monogenezi hrvatskoga

lekcionara prema kojoj svi poznati lekcionari niču iz prvoga – nesačuvanoga, *prototipnoga*, prevedenoga s latinskoga jezika na čakavski negdje u primorskome području. Autor potom komentira u hrvatskoj filologiji dobro primljena stajališta Franje Fanceva (1934) o nastanku hrvatskoga lekcionara postupnim kroa-tiziranjem crkvenoslavenskih tekstova, s drugotnim naslanjanjem na latinsku *Vulgatu*. Njima suprotstavlja stajališta uglednoga talijanskoga filologa i slavista Santea Graciotia koji propituje varijante u latinskim tekstovima i postupke njihova prevođenja unutar hrvatske vernakularne lekcionarske tradicije. Drugim riječima negira vezu s crkvenoslavenskom tradicijom sve do najnovijih studija, nastalih prije desetak godina, u kojima hrvatske crkvenoslavenske tekstove uzima u obzir onoliko koliko i starohrvatsku svetopisamsku tradiciju, zasigurno ne pristajući uz monogenetsku, ali ni uz poligenetsku teoriju, pojašnjava nam Vuk-Tadija Barbarić (str. 54–55). Tajna leži – a s Graciotiom će se na kraju knjige složiti i autor – u intervencijama prepisivača i/ili priređivača (redaktora) svakoga pojedinoga teksta, odnosno redakcije, a ne u višestoljetnome procesu. Fučkovoju monografiji iz 1975. godine Barbarić priznaje autoritet po pitanju lekcionarske problematike, ali ističe kako se njezin autor nije odvažio na zauzimanje jasnoga

stava o postanku lekcionara. Nadalje, čitatelj se može obavijestiti o stajalištima koja je po pitanju starosti lekcionara zauzimao Valentin Putanec smještajući njegov nastanak u 12. stoljeće. Autor se na kraju poglavlja referira na rezultate istraživanja Dragice Malić, Eduarda Hercigonje, Loretane (Despot) Farkaš, Marija Cifraka i drugih, izvodeći zaključke o stanju istraživanja hrvatske lekcionarske tradicije iz kojih vidimo da su se dosadašnji istraživački pothvati, više ili manje uspješno, usmjerili na otkrivanje i analizu latinskih, odnosno crkvenoslavenskih predložaka koji su odredili nastanak hrvatskih lekcionara. Drugim riječima, konzumirana znanstvena lektira nije u raspravu uvela treću vrstu predložaka/utjecaja – onu nelatinske i necrkvenoslavenske provenijencije. Spomenuta opcija priču o nastajanju i jezičnome oblikovanju lekcionara obogaćuje upravo zahvaljujući istraživanjima Vuk-Tadije Barbarića.

U petome su poglavlju potanko predstavljeni hrvatski lekcionari u rasponu od 14. do 17. stoljeća čiju je podjelu moguće organizirati po više kriterija, odnosno uvažavanjem prostornih, vremenskih, tekstoloških, jezičnih i pismovnih značajki. Novost je motrene knjige očitovana u uspostavljanju nove podjele lekcionara, na *Bernardinove* i *nebernardinove*, koja počiva na kombinaciji tekstoloških i kronoloških kriterija.

Skupini starijih, labavim vezama združenih nebernardinovih lekcionara valja pribrojiti *Odlomak Korčulanskoga lekcionara* (uz *Korčulanske glose*, 14/15. st.) te *Zadarski lekcionar* (14/15. st.), a oko hrvatske latinične inkunabule – *Lekcionara Bernardina Splitsanina* iz 1495. godine – okupljaju se *Dubrovački dominikanski lekcionar* (oko 1520.), *Zborovčičev lekcionar* (1543.), *Lajpciški lekcionar* (između 1550. i 1570.), *Andriolićev lekcionar* (1586.), *Bandulavićev* (1613.) i *Kašičev lekcionar* (1641.). Dvojbenu poziciju drži samo *Ranjinin lekcionar* (nastao oko 1508.) zbog čega ga je moguće svrstati u prvu jednako koliko i u drugu skupinu, odnosno moguće je za njega predvidjeti zasebnu skupinu, ali se autor drži jednostavnosti podjele te ga, razlažući njegove posebnosti, ipak pridružuje *porodici* Bernardinovih lekcionara. Doznajemo nadalje kako u prilog povezanosti *Korčulanskoga* i *Zadarskoga lekcionara* najprije govore liturgički podaci, točnije redosljed perikopa. Posebno je naglašena uloga *Zadarskoga lekcionara* u razumijevanju geneze hrvatskih lekcionara, što pokazuju njegovi tekstualni slojevi, stariji i mlađi, u odnosu na latinski tekst te na *Bernardinov* i *Ranjinin lekcionar*: npr. potvrda u *didinu* iz mlađe redakcije teksta 1Pt 1: 3–7, umjesto *po didini* iz starije redakcije, odražava se u *Bernardinovu* i *Ranjininu lekcio-*

naru. Okosnica je druge lekcionske skupine – porodice – čakavski latinični *Prvotisak* Bernardina Drivodilića Splićanina (u ulozi urednika, priređivača pa i redaktora), otisnut 1495. godine u venecijanskoj tiskari Damjana iz Milana. Govorimo o knjizi koja je izvršila presudan utjecaj na buduće lekcionske tiskopise i rukopise, pri čemu je znakovit proces prilagodbe njezina čakavskoga teksta štokavskoj publici, što može potvrditi rukopisni ćirilični *Dubrovački dominikanski lekcionar* jednako kao i *Lajpciški lekcionar*. Navedeno u manjoj mjeri potvrđuje štokavska jezična odora latiničnoga, također rukopisna, *Ranjinina lekcionara*, međutim ona odaje tragove talijanskoga jezika (talijanskih izvora). Nakon podrobnoga opisa *Zborovčićeva lekcionara* iz 1543., ili drugoga izdanja *Bernardinova lekcionara* – na što nas upućuje već i autorova oznaka izvora (Bern2), te *Andriolićeva lekcionara* kao trećega izdanja *Bernardinova lekcionara* iz 1586. (Bern3), autor nas uvodi u sedamnaestostoljetnu tradiciju predvođenu *Bandulavićevim* i *Kašićevim lekcionarom*. Vrlo su precizni, i korektivni u odnosu na dosadašnju literaturu, opisi procesa ključnih za nastanak *Bandulavićeva lekcionara*, i to – riječima Vuk-Tadije Barbarića – *prevođenje iz latinskoga izvora na onim mjestima na kojima je nužno, redakcija čakavskoga teksta prema*

Vulgati i jezična prilagodba štokavštini (str. 115).

Upravo je posezanje za vernakularnim talijanskim i drugim nelatinskim i necrkvenoslavenskim izvorima u rasvjetljavanju pitanja geneze i jezičnoga oblikovanja hrvatskih lekcionara potaknulo autora na oblikovanje šestoga poglavlja unutar kojega motri mogućnosti njihova sekundarnoga, posrednoga i/ili izravnoga utjecaja na hrvatske lekcionare (str. 119–142). Pojedinačni će filološki, jezikoslovni istraživački ciljevi, napose oni vezani za spomenike srednjega ili ranoga novoga vijeka, navesti čitatelja sustručnjaka na predano razmatranje latinskih varijanata zasvjedočenih u liturgijskome tekstu misala (*Missale Romanum* 1474.), odnosno u relevantnim izdanjima *Vulgate* (*Vulgata Clementina* – VulC, *Biblia sacra iuxta vulgatae versionem* – VulS), dok će općekulturni podaci o francuskim i talijanskim vernakularnim *biblijama*, pa i talijanskim lekcionarima, zainteresirati čitatelje različitih profila.

Sedmo bi se poglavlje opisivane knjige Vuk-Tadije Barbarića moglo nazvati prijelomnim (str. 143–152), s obzirom na relevantnost uvedenih pretpostavki o tipovima prevođenja, ali i s obzirom na težinu zaključaka izvedenih iz usporedne analize, učinjene prema polazišnim spoznajama i oblikovanim hipotezama. Gianfranco Folena je, prouča-

vajući talijanske biblijske prijevode, uočio i definirao nekoliko značajki vertikalnoga i horizontalnoga prevođenja. Prvom su tipu svojstvene sljedeće točke: 1. ishodišni jezik ima veći prestiž u odnosu na ciljni jezik, 2. ishodišni jezik postaje uzor/model (čak i kalup) za ciljni jezik, 3. ishodišni jezici, kojih su primjeri latinski, grčki i arapski, pripadaju udaljenim kulturama te su strukturno različiti. Drugi tip prevođenja odlikuju izmijenjene vrijednosti: 1. ishodišni i ciljni jezik imaju približno jednak prestiž, 2. ishodišni jezici, kojih su primjer romanski i germanski jezici, međusobno su kulturno bliski (tj. među njima postoji „forte affinità culturale”) i slične su strukture. Međutim za srednji je vijek svojstvena interferencija spomenutih tipova prevođenja. Osim toga novije lingvističke teorije razlikuju prijevode vjerne strukturi, tzv. doslovne prijevode, potom prijevode vjerne smislu, s figurom prevoditelja koja zauzima središnje mjesto, te prijevode vjerne komunikaciji i stoga usmjerene na čitatelja/slušatelja. U hrvatskoj su se biblijskoj i liturgijskoj tradiciji pronalazili i isticali primjeri doslovnoga prevođenja (*tumačenja*), o kakvome su pisali priređivači pretiska Kožičićeva *Misala hruackoga* iz 1531. s latiničnom transliteracijom i kome-

tarima (2016)³, ali i prijevodi koji se takvima ne mogu nazvati, u prvome redu hrvatski protestantski prijevod *Novoga testamenta*, već s obzirom na brojne, različite, tekstom predgovora posvjedočene „horizontalne” izvore (talijanske, njemačke, slovenske, češke), kao i s obzirom na konzultirane latinske i hrvatske (ne)crkvenoslavenske izvore, odnosno njihovo *organizirano uključivanje*. Vuk-Tadija Barbarić podastire dokaze horizontalnoga prevođenja s talijanskoga jezika u *Ranjininu lekcionaru*, dosada rijetko ili nikako isticane unutar hrvatske lekcionarske tradicije. Zanimljiva su k tomu autorova promišljanja o prevođenju s crkvenoslavenskoga na čakavski ili štokavski književni jezik, koje se – s obzirom na specifičnu sociolingvističku sliku hrvatskoga srednjovjekovlja – može nazvati vertikalnim. Na umu međutim treba imati činjenicu da se, u oba slučaja, Folecini formalni zahtjevi ne mogu bez ostatka zadovoljiti.

Ne čudi nas stoga što je osmo poglavlje knjige *okupirao Ranjinin lekcionar* (str. 153–172), pri čemu je *okupacija* izvedena u nekoliko slika – dokaznih postupaka sastavljanja i (horizontalnoga) prevođenja prema talijanskome modelu – među kojima se ističu Ranjinine talijanske

³ Ceković, Blanka; Eterović, Ivana; Kuštović, Tanja; Žagar, Mateo.

rubrike, poredak lekcija, karakteristične pogreške, skraćivanja teksta i dr. I *Zadarski je lekcionar*, napominje autor, pogođen otkrivanjem talijanskih lekcionara kao relevantnih svjedoka, napose u liturgičkome smislu.

U devetome se poglavlju autor zabavlja tekstološkom analizom imena, ponajprije toponima, zasvjedočenih u svim hrvatskim lekcionarima, brojnim latinskim, crkvenoslavenskim i talijanskim predlošcima (str. 173–197). Istraživanje je organizirano na mikrorazini koja zahvaća lekcionare Bernardinove porodice, i to *Bernardinov prvotisak* (1495.), dva rukopisna ćirilčna lekcionara (*Dominikanski* i *Lajpciški*) te *Bandulavićev lekcionar*, odnosno na makrorazini koja uzorkuje 60 lekcija, uz tekst *Muke po Mateju*, uspoređujući imena hrvatskih lekcionara s onima iz reprezentativnih crkvenoslavenskih, latinskih i talijanskih izvora. Lekcionarski toponomastikon uspoređen je najzad s onim utemeljenim na hrvatskome srednjovjekovnome pjesništvu, koje uz biblijsku (lekcionarsku) toponimiju uvrštava toponime uskoga zemljopisnoga i interesnoga kruga (zajednički likovi *Babilon/babilonski*, *Betanija*, *Galileja/galilejski*, *Jerolim/Jerusalem/jerusalimski*, *Judeja*, *Kalvarija*, *Kapadocija*, *Žudēja*, neusklađeni likovi *Aromata : Ramata*, *Vitliom : Vitlëom* i sl., primjeri *Nin*, *Rim*, *Sme-*

derevo, *Solin*, *Zadar*). Autor izdvaja brojne potvrde koje pokazuju ovisnost *porodičnih lekcionara* o predlošku (Bern1), dijalektne razlike (*Filip > Pilip*), prepisivačke pogreške (*Efezu > Epezu*), gramatičke promjene (*Žudiju > Žudiji*, *Jeruzalem > Jeruzalemu*) itd. Odnos sa stranim predlošcima Barbarić prepoznaje i tumači pomoću dodanih imena i rubrika, što može potvrditi primjer/pogreška *Damos* (prema *Amos*) iz *Ranjinina lekcionara* kao posljedica prevođenja iz talijanskoga predloška. U posebnu je poglavlju raspravljeno pitanje lekcionarskih ekvivalenata za *Kalvariju* (*Kalvarije [misto]*, *Od ubijaña misto*; *Misto od ubojstva*; *Misto karvno*; *Od ubijaña misto* itd.), ali i drugih izdvojenih potvrda, odnosno varijanata (npr. *Abarimatija/Abaramatija* i *Bilina*, lik *Kafarnau*). Prateći autorovo suočavanje s dosadašnjim propitivanjem naznačenoga pitanja u literaturi (F. Fancev, V. Badurina-Stipčević i dr.), a potom i predložene rezultate njegovoga istraživanja, (raz)otkrivamo strategiju prevođenja (odabiranja) koje se primjerice držao priređivač *Bernardinova lekcionara*, odnosno udjele s kojima se u njoj javljaju latinska, crkvenoslavenska i talijanska tradicija.

Deseto je poglavlje knjige analitičko-sintetičke naravi (str. 199–222) pa najprije donosi iscrpnu tekstološku analizu namjera koje je ovjeriti istinitost pretpostavke o tali-

janskim izvorima kao važnome formativnome čimbeniku hrvatskoga lekcionara. Slijedi propitivanje varijantnosti u šesnaestostoljetnim lekcionarima Bernardinove porodice, što je postupak kojim je autor zahvatio i rasvijetlio pitanja standardizacije, (ne)svjesnoga mijenjanja teksta pod utjecajem predložaka i stavova, odnosno naobraženosti priređivača. Međutim nije manje važno pitanje odnosa dijalektnih varijanata, očitovanih u horizontalnome prevođenju čakavsko-štokavskoga tipa. Iz svega proizlazi da hrvatska lekcionarska tradicija, riječima Vuk-Tadije Barbarića, poznaje *tri bitno drukčija razdoblja* (str. 218). Prvo počiva na slobodnome miješanju dvaju vertikalnih i jednoga horizontalnoga utjecaja (*latinski, crkvenoslavenski : talijanski*), što mogu potvrditi *Zadarski, Ranjinin* i *Korčulanski lekcionar*, a dijelom i *Bernardinov lekcionar* s kojim nastupa razdoblje tiska. Nastanak hrvatskoga lekcionara Vuk-Tadija Barbarić povezuje s talijanskim lekcionarima, heterogenom prirodom i 14. stoljećem. Drugo razdoblje zahvaća 16. stoljeće, pripremanje pretisaka i prijepisa *Bernardinova prvotiska* kojima se probijaju prostorne, pismovne i jezične (dijalektne) barijere. Treće razdoblje lekcionara traje tijekom poslijetri-dentskoga 17. stoljeća, a donosi vernakularnu pismenost *jake pozicije*, toliko jake da se – uslijed gubljenja

znakova žive, vernakularne tradicije 14. i 15. stoljeća – naziva procesom *devernakularizacije*. Uz taj je podatak važno dopisati onaj o *Vulgati* kao doista najvažnijemu autoritetu za tekstove trećega razdoblja.

Svoje je misli i pretpostavke, teorijska uporišta kao i rezultate poduzetih istraživanja autor ponovno okupio i uvrstio u sadržaj posljednjega – zaključnoga – poglavlja knjige, izdvojivši tezu o horizontalnome prevođenju i ulozi talijanskih predložaka stoga što *baca(ju) novo svjetlo* na nastanak, *jezično odijevanje* i *presvlačenje* hrvatskih lekcionara.

Na preostalim se stranicama knjige (str. 227–261) rasprostiru popisi – *Popis slika, tablica, izvora, literature* – praćeni sažetkom na engleskome jeziku i *Bilješkom o autoru*. Njima se pridružuju osobito važni i korisni *nusproizvodi* poduzetih istraživanja: *Prilog 1. Usporedna tablica perikopa u MisRom1474, ZadL, Bern1 i RanjL* (str. 262–281), *Prilog 2. Rječnik toponima Bern1 prema ćiriličnim prijepisima* (str. 282–293), *Prilog 3. Tablica ekvivalentnih imena iz 19 izvora* (str. 294–327).

Tezu o horizontalnome prevođenju koje, za razliku od vertikalnoga, podrazumijeva jezike jednakoga prestiža, a daje se prepoznati u hrvatskim lekcionarima (npr. *Ranjinin*), možemo nakon dru-

ženja sa složenom znanstvenom prozom Vuk-Tadije Barbarića shvatiti kao sredstvo pomoću kojega se, među ostalima, raspleće gusta mreža odnosa među hrvatskim lekcionarima, ispletena nitima (problemima) geneze i jezičnoga kroja, pojednostavljeno pa i slikovito govoreći. Na nju nas podsjeća čak i likovno rješenje naslovnice, inače autorski rad Davora Milašinčića. Nov (i drukčiji) pogled na nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lekcionara posredno pruža mogućnost njihova novoga (i drukčijega) pozicioniranja u *organizam* koji zovemo povijest hrvatskoga književnoga jezika. Drugim riječima, nova se povijest *šćavet(ansk)a* obračunava s prednostima i nedostacima tradicionalnih i suvremenih teorijskih pristupa, prokazuje neprecizne i netočne nazive i definicije (npr. *narodni jezik : vernakularna pismenost*), vraća se izvorima, na minimalnu mjeru svodi kulturnopovijesne, počesto dvojbene, podatke koji ionako nisu presudni za razumijevanje i tumačenje lekcionarskoga

teksta. U stanju je, napokon, potaknuti propitivanje postojećih ocjena lekcionara kao djela koja u spomenutome jezičnome organizmu preuzimaju ulogu kraljeznice, djeluju kao prostor povezivanja, sastajanja prošlosti i budućnosti hrvatskoga jezika. Pokazuje nam istovremeno kako se ta djela jasno uklapaju u tradiciju europskih vernakulara, vezanu za početak tiskarstva i sijaset društvenih vrednota i akcija posvećenih demokratizaciji knjige, širenju znanja i pismenosti.

Što lekcionari učiniše hrvatskomu novovjekovlju, Vuk-Tadija Barbarić čini 21. stoljeću. Imamo mu zahvaliti na rušenju suvišnih i podupiranju nosivih filoloških zidova, na otključavanju novih prostorija i škripanjica iz *kuće* hrvatskoga književnoga jezika. Ono se ne bi dogodilo da nije pozornoga promatranja vremenskih i prostornih blizina i daljina što ih otvaraju vrata i prozori spomenute *kuće*, a najzad i autorov boravak izvan njezinih zidova i okvira.

Vera Blažević Krezić